

सर्वोच्च अदालत, पूर्ण इजलास
सम्माननीय प्रधान न्यायाधीश श्री दामोदरप्रसाद शर्मा
माननीय न्यायाधीश श्री दिपकराज जोशी
माननीय न्यायाधीश श्री जगदीश शर्मा पौडेल
फैसला

०७०-NF-०००७

मुद्दा: अंश चलन ।

जिल्ला धनकुटा, धनकुटा नगरपालिका वडा नं. ७ बस्ने सुन्दरीकुमारी श्रेष्ठ-----१
ऐ.ऐ. बस्ने उज्वलमान श्रेष्ठ-----१
ऐ.ऐ. बस्ने प्रज्वलमान श्रेष्ठ-----१
ऐ.ऐ. बस्ने युवराजमान श्रेष्ठ-----१
ऐ.ऐ. बस्ने ईश्वरमान श्रेष्ठ-----१

पुनरावेदक
प्रतिवादी

विरुद्ध

जिल्ला भापा मेचीनगर नगरपालिका वडा नं. ४ बस्ने राजकुमार श्रेष्ठ-----१
जिल्ला मोरङ्ग रमितेखोला गा.वि.स. वडा नं. ७ बस्ने विष्णुकुमार श्रेष्ठ-----१
ऐ.ऐ. बस्ने रामकुमार श्रेष्ठ-----१
जिल्ला धनकुटा, धनकुटा नगरपालिका वडा नं. ७ बस्ने रेवतमान श्रेष्ठ-----१
जिल्ला भापा, धरमपुर गा.वि.स. वडा नं. ८ बस्ने दीपकुमार श्रेष्ठ-----१
ऐ.ऐ. बस्ने राजु श्रेष्ठ-----१
ऐ.ऐ. बस्ने त्रिलोचन श्रेष्ठ-----१
ऐ.ऐ. बस्ने संजिवकुमार श्रेष्ठ-----१
ऐ.ऐ. बस्ने काजीमान श्रेष्ठ-----१

प्रत्यर्थी
वादी

शुरू अदालतमा फैसला गर्ने:- माननीय न्यायाधीश श्री अर्जुनप्रसाद कोइराला
धनकुटा जिल्ला अदालत ।

पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने:- माननीय न्यायाधीश श्री हरिप्रसाद घिमिरे

माननीय न्यायाधीश श्री ऋषिराम मिश्र
पुनरावेदन अदालत, धनकुटा ।

सर्वोच्च अदालतमा फैसला गर्ने:- माननीय न्यायाधीश श्री ताहिर अलि अन्सारी

माननीय न्यायाधीश श्री तर्कराज भट्ट

न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९ बमोजिम दायर भएको प्रस्तुत मुद्दामा यस अदालतको संयुक्त इजलासबाट मिति २०६८।१२।१ मा भएको फैसलामा सोही ऐनको दफा ११ को उपदफा (१) को खण्ड (ख) बमोजिम पुनरावलोकन गरी हेर्ने निस्सा प्रदान भै पेश भएको प्रस्तुत मुद्दाको तथ्य र ठहर यस प्रकार छ ।

हाम्रो बाजे अनकमानका ४ भाई छोराहरूमा बाजेबाट हाम्रो बुवाहरू ३ जनाले पुर्खाको सम्पत्तिबाट पाउने अंश नलिई केदारमान वि.सं. १९९६ सालतिर, रामेश्वरमान २०१२ सालतिर र महेश्वरमान २०२० सालतिर तराईतिर बसी मानो छुट्टिई आफ्नो-आफ्नो व्यवहार गर्दै आउनु भई पैतृक सम्पत्तिबाट पाउने अंश भाग नलिनु भएकोमा बाजे अनकमानबाट प्रतिवादीहरूका पति/बुवा द्वारिकामानले आफ्नो जिम्मामा लिई हाम्रा बुवाहरूलाई अंश लिनबाट बञ्चित गराई बाजेको मृत्यु पछि पैतृक सम्पत्ति एकलौटी प्रतिवादीका पति पिता द्वारिकामानले आफ्नो नाममा नामसारी गराएको र हाल ती जग्गाहरू प्रतिवादी सुन्दरीकुमारी श्रेष्ठको नाममा नामसारी भई केही जग्गा सुन्दरी कुमारीको नाममा, केही जग्गा निजका छोरा अन्य प्रतिवादीको नाममा हक हस्तान्तरण भएको अवस्था छ । हाम्रा बुवाहरूले पटक-पटक माग्दा समेत हालसम्म पनि अंश नदिएकोले पैतृक सम्पत्तिलाई ४ भाग लगाई सो मध्ये हाम्रा बुवाहरूले पाउने दुई भाग हामी छोराहरू वादीलाई अंश दिलाई पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको वादी राजकुमार श्रेष्ठ समेत नौ जनाले धनकुटा जिल्ला अदालतमा दायर गरेको फिराद दावी ।

हाम्रा ससुरा तथा बाजे अनकमानको २०३२ सालमा काल गतिले मृत्यु भएको थियो । निज अनकमान श्रेष्ठको नाममा रहेको तत्कालीन धनकुटा नगरपालिका वडा नं. ७ स्थित कि.नं. ६४, क्षेत्रफल ०-६-० र कि.नं. १२९, क्षेत्रफल ०-८-० को जग्गा ससुरा तथा बाजेसँग एकासगोलमा रहेका मेरा पति तथा हाम्रा बुवा द्वारिकामान श्रेष्ठले नामसारी गरी पाउँ भनी मिति २०३५।१२।६ गते मालपोत कार्यालय धनकुटामा निवेदन दिएको र मालपोत कार्यालयले कानूनबमोजिम ३५ दिने हक दावीको सूचना प्रकाशित गरी कसैले दावी विरोध

नगरेको कारण कानूनको रीत पुऱ्याई मिति २०४०।३।८ गते हाम्रा पति तथा बुवाका नाममा नामसारी भएको हो । बाजेको सम्पत्तिबाट वादीका बुवाहरूले अंश लिएका थिएन भने बाजे जीवित हुँदै अंश माग्नु पर्ने हुन्थ्यो । बाजे जीवित छँदै अंश माग गर्न नसके मालपोत कार्यालय धनकुटाले निकालेको हक दावीको ३५ दिने सूचनामा उपस्थित भई दावी विरोध गरी अंश दावी गर्नु पर्नेमा सो गरेको अवस्था पनि छैन । हाम्रा देवर तथा काका स्व.महेश्वरमान श्रेष्ठको २०४२ सालमा मृत्यु भई उहाँका छोरा वादीहरूले आफूहरू बीच २०५३ सालमा रीतपूर्वक अंशबण्डा गरेका छन् । बुवाहरूको अंशबण्डा भएको थिएन भने वादीहरूले आफूले अंशबण्डा गर्नु अघि अंशबण्डा नभएको सम्बन्धमा कुरा राख्नु पर्नेमा राख्नु भएको छैन । वादीहरूले अनकमानको नाममा के कति सम्पत्ति थियो र के कति बण्डा गर्नु पर्ने हो भनी फिराद पत्रमा यकिन गर्न सकेका छैनन् । रामेश्वरमानका छोराहरूले अंश दावी नगरेबाट पनि पैतृक सम्पत्ति बण्डा भै सकेको प्रष्ट हुन्छ । तसर्थ, हामीले वादीलाई अंश दिनु पर्ने होइन भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादीहरूको प्रतिउत्तर जीकिर ।

आदेश बमोजिम अ.बं. १३९ नं. बमोजिम बुझिएका रामेश्वरमान श्रेष्ठका छोराहरू विशालकुमार श्रेष्ठ, मञ्जिलकुमार श्रेष्ठ र यादव श्रेष्ठले प्रतिवादीहरूबाट हाम्रा बुवाले पाउने अंश हामीले पाउनु पर्ने हो भन्ने व्यहोराको बयान गरेको देखिन्छ ।

वादी पक्ष र प्रतिवादी पक्ष अंशियार हुन । वादीहरूका बुवाले अनकमानबाट अंश पाएका छैनन् । सबै पैतृक सम्पत्ति प्रतिवादीहरूको नाममा छ । यस मुद्दामा वादीहरूले ४ भागको २ भाग अंश पाउनु पर्ने हो भन्ने समेत व्यहोराको वादीका साक्षी सूर्यबहादुर श्रेष्ठको वकपत्र ।

वादीहरूका बाजे अनकमानको चार भाई छोराहरू मध्ये साहिला द्वारिकामानले मात्रै पैतृक सम्पत्ति भोग चलन गरी रहेका र केदारमान, रामेश्वरमान र महेश्वरमानको अंश भाग निजहरूको छोराहरूले पाउनु पर्ने हो भन्ने समेत व्यहोराको अ.बं. १३९ नं. बमोजिम बुझिएका विशालकुमार श्रेष्ठका साक्षी हरिकृष्ण श्रेष्ठको वकपत्र ।

वादीहरूले प्रतिवादीहरूबाट अंश पाउनु पर्ने होइन भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादीका साक्षीहरू रोशन श्रेष्ठ र ईश्वर श्रेष्ठको वकपत्र ।

बाजे अनकमानका नाममा रहेको सम्पत्ति अंश भै निजका ४ भाई छोराहरूमा रीतपूर्वकको बण्डा भैसकेको नदेखिँदा फिराद परेको दिनलाई मानो छुट्टिएको मिति कायम

गरी सोको अधिल्लो दिनसम्मको बण्डा गर्नुपर्ने श्री सम्पत्तिको तायदाती फाँटवारी दुवै पक्षबाट दाखिल गराई पेश भएको फाँटवारी बमोजिमको नपुग कोर्ट फी समेत वादी पक्षबाट दाखिल गराई पेश गर्नु भन्ने शुरू धनकुटा जिल्ला अदालतबाट मिति २०६३।१।३ मा आदेश भई आदेशानुसार वादी प्रतिवादी दुवै पक्षबाट तायदाती फाँटवारी विवरण पेश भई मिसिल सामेल रहेको देखिन्छ ।

यी वादीका बुवाहरू केदारमान १९९६ सालतिर र महेश्वरमान २०२० सालतिर भिन्न भै बसेको फिरादपत्रमा स्वीकार गरेको देखिन्छ । महेश्वरमानका पत्नी र छोराहरू मिति २०५३।१०।२८ मा र रामेश्वरमानका छोराहरू बीच मिति २०६२।३।३० गते रीतपूर्वक अंश बण्डा भैसकेको देखिन्छ । वादीहरूले छुट्टाछुट्टै जग्गा दर्ता गरी अलग अलग भोग विक्री व्यवहार गरी बसेको अवस्थामा अंश बण्डाको ३० नं. ले बण्डापत्रको लिखत आवश्यक पर्ने अवस्था देखिन आएन । बण्डापत्रको लिखत पारित नभएता पनि यी वादी प्रतिवादीहरू बीच व्यवहार प्रमाणबाट छुट्टी भिन्न भै आफ्नो-आफ्नो व्यवहार गरी आएको मिसिल संलग्न प्रमाणहरूबाट देखिँदा अनकमान श्रेष्ठका ४ भाई छोरालाई मूल अंशियार कायम गरी हामी वादीहरूका बुवा केदारमान र महेश्वरमान श्रेष्ठले पाउने पैतृक सम्पत्तिबाट हामी छोराहरूलाई आ-आफ्नो बुवाको अंश भाग भराई पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको वादी दावी पुग्न सक्दैन भन्ने शुरू धनकुटा जिल्ला अदालतको मिति २०६४।३।११ को फैसला ।

बाजे अनकमानका ४ जना छोराहरू भएकोमा हाम्रा बुवाहरूले पैतृक सम्पत्तिबाट अंश नलिई विभिन्न सालमा मानो छुट्टिई अलग भै व्यवहार गर्दै आउनु भएको र हामी छोराहरूले आफ्नो-आफ्नो बुवाबाट पाउने अंश हकको सम्पत्ति बाजे अनकमानको मृत्यु पश्चात प्रतिवादीका पति/बुवा द्वारिकामानले आफ्ना नाममा नामसारी गरी लिएका र निजको मृत्यु पश्चात केही सम्पत्ति प्रतिवादी सुन्दरीकुमारी श्रेष्ठ, उज्वलमान श्रेष्ठ, प्रज्वलमान श्रेष्ठ, युवराजमान र ईश्वरमान श्रेष्ठका नाममा नामसारी हक हस्तान्तरण भई हाल निजहरूकै नाममा रहेका छन् । पैतृक सम्पत्तिबाट अंश नपाउने भन्न नमिल्ने हुँदा ४ अंशियार कायम गरी हाम्रा बुवाका भागको अंश हामी फिरादीहरूले नपाउने ठहर गरेको शुरू धनकुटा जिल्ला अदालतको फैसला त्रुटि पूर्ण हुँदा सो बदर गरी वादी दावी बमोजिम अंश दिलाई पाउँ भन्ने व्यहोराले वादीहरूको तर्फबाट पुनरावेदन अदालत धनकुटामा परेको पुनरावेदन पत्र ।

यसमा मानो छुट्टिएको मिति निर्धारण गरेको तर्फ प्रतिवादीको कुनै उजुर नरहेको अवस्थामा तायदातीमा उल्लेखित सम्पत्ति मध्येको कि.नं. ६४ र १२९ को जग्गाको सम्बन्धमा विवेचना नगरी भएको शुरूको फैसला फरक पर्ने सक्ने देखिँदा अ.व. २०२ नं. बमोजिम विपक्षी भिकाई आएपछि वा अवधि व्यतित भएपछि नियम बमोजिम पेश गर्नु भन्ने व्यहोराले पुनरावेदन अदालत धनकुटाबाट मिति २०६४।८।२४ मा भएको आदेश ।

वादीहरूले फिराद दायर गर्दा नै पुर्खाका पालाको पैतृक सम्पत्तिबाट ४ भागको २ भाग अंश पाउने भनी दावी गरेता पनि कुन कुन सम्पत्ति हो भनी जग्गाको कि.नं. र क्षेत्रफल समेत किटान गर्न सकेको पाईदैन । फिरादपत्र मै स्व. अनकमान श्रेष्ठका नामबाट द्वारिकामानका नाममा आई प्रतिवादीहरूको नाममा नामसारी भएका जग्गाहरू भन्नेसम्म उल्लेख भएको देखियो । प्रतिवादी सुन्दरीकुमारी श्रेष्ठ समेतले प्रतिउत्तर दिँदा स्व. अनकमानबाट आफ्ना पति/पिता द्वारिकामानका नाममा नामसारी भई आएका पैतृक जग्गाहरू हुन भनी कि.नं. ६४, क्षेत्रफल ०-६-० र कि.नं. १२९, क्षेत्रफल ०-८-० जग्गा उल्लेख भएको देखिन्छ । यस अदालतको मिति २०६५।८।३ का आदेशानुसार दुवै पक्षले कागज गर्दा समेत पैतृक सम्पत्ति भनी उल्लेखित जग्गाहरूलाई नै इंकित गरेका र स्वयं प्रतिवादीहरू सुन्दरीकुमारी श्रेष्ठसमेतले दिएको मिति २०६३।१०।२१ को तायदाती फाँटवारीमा समेत उल्लेखित जग्गा र त्यसमा २ वटा घर छन भनी स्पष्टरूपले स्वीकार गरेको देखिँदा उक्त २ कित्ता जग्गा र २ वटा घर बाहेक अन्य जग्गामा पुनरावेदक वादीहरूको दावी पुग्ने अवस्था भएन । उक्त मितिको फाँटवारीमा उल्लेखित कि.न. ६४ र १२९ का २ कित्ता जग्गा र कि.नं. ६४ मा बनेका २ वटा घरलाई जम्मा ४ भाग लगाई वादीहरूका बुवाहरूको भागमा पर्ने २ भाग अंश वादीहरूले प्रत्यर्थी प्रतिवादीहरूबाट छुट्याई लिई चलन समेत चलाई पाउने ठहर्छ । सो बमोजिम वादी दावी नै नपुग्ने ठहर्‍याएको शुरू धनकुटा जिल्ला अदालतको मिति २०६४।३।११ को फैसला मिलेको नदेखिँदा उल्टी हुने ठहर्छ भन्ने समेत व्यहोराको पुनरावेदन अदालत धनकुटाको मिति २०६६।१।२४ को फैसला ।

पुनरावेदन अदालत धनकुटाबाट भएको फैसलामा चित्त बुझेन । द्वारिकामानका दाजु र भाईले आफ्नो जीवनभर आफ्ना-आफ्ना छोराहरूलाई अंश दिनु अघि र पछि आफूहरूले अंश पाउनु पर्ने भनेर दावी गरेका छैनन् । केदारमान, रामेश्वरमान र महेश्वरमानबीच

व्यवहारिक रूपमा अंशबण्डा भई सकेको थियो । एकपल्ट अंश पाइसके पछि दोहोरो अंश पाउने कानूनी व्यवस्था छैन । प्रस्तुत मुद्दा गर्न हकदैया पनि छैन । तत्कालीन धनकुटा गाउँ पञ्चायतको सिफारिसको आधारमा द्वारिकामानले मालपोत कार्यालय धनकुटामा दिएको नामसारीको निवेदनमा निश्चित कानूनी कार्यविधि अवलम्बन गरी विवादित जग्गा द्वारिकामानको नाममा दर्ता भएकोले पुनरावेदन अदालत धनकुटाबाट भएको फैसला उल्टी गरी शुरू धनकुटा जिल्ला अदालतको फैसला सदर गरी पाउँ भनी प्रतिवादी पक्षको तर्फबाट यस अदालतमा पर्न आएको पुनरावेदन पत्र ।

यसमा प्रस्तुत मुद्दामा वादी भै आएका महेश्वरमानको पत्नी एवं छोराहरूको बीचमा मिति २०५३।०।२८ मा बण्डा भएको एवं रामेश्वरमानका छोराहरूका बीचमा समेत मिति २०६३।३।३० मा नै बण्डा भएको भन्ने देखिनाले वादी दावी बमोजिम बण्डा हुने समेत ठहराएको पुनरावेदन अदालत धनकुटाको मिति २०६६।१।२४ को फैसला फरक पर्न सक्ने देखिँदा अ.व. २०२ नं. बमोजिम विपक्षी भिकाई नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०६७।०।१९ गतेको आदेश ।

वादीहरूले अंश पाइसकेका भन्ने कुराको प्रत्यक्ष एवं ठोस सबुद प्रमाणको अभावमा वादीहरूलाई अंशमा दावी लिने हकदैया नै नभएको हुँदा अंश दिनु नपर्ने भन्न मिल्ने देखिएन । पैतृक सम्पत्तिबाट बण्डा नलिँदैका अवस्थामा आफ्नो निजी आर्जनको सम्पत्तिसम्म कुनै अंशियारले आफ्नो अंशियारलाई बण्डा गरिदिन्छ भने त्यस्तो कार्यले पैतृक सम्पत्तिबाट बण्डा पाउने हकमा कुनै प्रतिकूल असर गर्छ भनी मान्न मिल्दैन । यी विपक्षी वादीहरू अंश लिई भिन्न भइसकेको छन भन्ने कुराको ठोस प्रमाण गुजारी आफ्नो पुनरावेदन जिकिरलाई यी पुनरावेदक प्रतिवादीहरूले पुष्टि गर्न सकेको पाइँदैन । अ.व. १३९ नं बमोजिम बुझिएका यादव श्रेष्ठसमेतका व्यक्तिहरूले वादी प्रतिवादीहरूका बीचमा अंश नभएको भनी लेखाई दिएको समेत देखिन्छ । यसप्रकार मिसिल संलग्न ठोस सबुद प्रमाणबाट यी वादीहरूले अंश प्राप्त गरिसकेको भन्ने प्रमाणित हुन सकेको नदेखिँदा कि.नं. ६४ को ०-६-०, कि.नं. १२९ को ०-८-० का जग्गाहरू र कि.नं. ६४ को जग्गामा बनेका २ वटा घरलाई जम्मा ४ भाग लगाई त्यसमध्ये वादीहरूका बुवाहरूको भागमा पर्ने २ भाग अंश वादीहरूले यी पुनरावेदक प्रतिवादीहरूबाट छुट्याई लिई चलन समेत चलाई पाउने ठहर्‍याई भएको पुनरावेदन अदालत धनकुटाको मिति २०६६।१।२४ को फैसला मिलेकै

देखिँदा सदर हुने ठहर्छ भन्ने समेत व्यहोराको यस अदालतको मिति २०६८।१२।१ को फैसला ।

कि.नं. ६४ र १२९ का जग्गाहरूबाट वादीहरूलाई अंश भाग लाग्ने होइन । अंश भाग लाग्ने हो भने वा अंश हक बाँकी रहेको भए जग्गा नामसारी गर्ने क्रममा प्रकाशन भएको सूचनाको आधारमा हक दावी गर्न जानु पर्नेमा दावी गर्न सकेको अवस्था छैन । पैतृक सम्पत्ति अनन्तकालसम्म रही रहने होइन र रही रहन्छ भनेर अदालतले अनुमान गर्न पनि मिल्दैन । केदारमान १९९६ सालमा, रामेश्वरमानको २०१२ मा र महेश्वरमान २०२० सालमा छुट्टी भिन्न भएका हुन । त्यसपछि वादीहरूले आफ्नो अंश भाग लिई अलग-अलग बसी आएका छौं भनी फिराद पत्रमा उल्लेख गर्नु भएको छ । यसबाट बण्डापत्रको लिखत खडा नभएको भएता पनि व्यवहार प्रमाणको आधारमा वादीका बुवाहरू केदारमान, महेश्वरमान र अ.बं. १३९ नं बमोजिम बुझिएका विशालकुमार श्रेष्ठका बुवा रामेश्वरमान बीच पहिले नै बण्डा भएको तथ्य पुष्टि हुन आएको छ । हाम्रा पति पिता साविक देखि नै बाजे अनकमानसँग सगोलमा बस्दै आउनु भएको थियो । बाजेको २०३२ सालमा मृत्यु भए पश्चात उक्त जग्गा द्वारिकामानको नाममा नामसारी भएको हो । यसरी हजुरबुवाको नामबाट सगोलमा रहेका हाम्रा पति पिताको नाममा आएको जग्गालाई पैतृक सम्पत्ति भनी बण्डा गर्ने ठहर भएको यस अदालतको उल्लिखित फैसला मुलुकी ऐन, अ.व. १८ नं. तथा ३० नं. र नेकाप २०६३, पौष, निर्णय नं. ७७६१, पृष्ठ ११७६, नेकाप २०६२, माघ, निर्णय नं. ७६१५, पृष्ठ १२८९ र नेकाप २०६६, पौष, निर्णय ८२२७, पृष्ठ १५२५ मा प्रतिपादित सिद्धान्त समेतको प्रतिकूल भएको हुँदा पुनरावलोकनको निस्सा प्रदान गरी पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादीको तर्फबाट यस अदालतमा पेश भएको निवेदनपत्र ।

यसमा मूल पुरुष अनकमानका चार छोराहरू मध्ये केदारमान वि.सं. १९९६ सालमा, रामेश्वरमान २०१२ सालमा र वादी मध्येका दिपकुमार श्रेष्ठ समेतका बुवा महेश्वरमान २०२० साल देखि नै अलग व्यवहार गरी बसेको कुरा वादीले फिरादमा नै उल्लेख गरेको र महेश्वरमान श्रेष्ठको २०४० सालमा परलोक भए पश्चात निजका छोरा वादीहरूका बीचमा समेत अंशबण्डा भइसकेको भन्ने देखिन्छ । वादी प्रतिवादीका बुवाहरूको पालामा नै आफ्नो-आफ्नो अलग अलग व्यवहार गरी व्यवहार प्रमाणबाट बण्डा भइसकेको कुरा फिराद व्यहोराबाट नै खुल्न आएको र वादीहरू स्वयंका बीचमा समेत बण्डा भइसके

पश्चात पछि आएर पुख्यौली सम्पत्ति नपाएको भनी अंश माग गरेकोमा वादी दावी पुग्ने ठहर गरेको यस अदालत संयुक्त इजलासको मिति २०६८।१२।१ को फैसलामा नेकाप २०६६, पौष, निर्णय नं. ८२२७, पृष्ठ १५२५, नेकाप २०५३, फाल्गुण निर्णय नं. ६२९२, पृष्ठ ८०२ र नेकाप २०६२, निर्णय नं. ७६१५, पृष्ठ १२८९ मा प्रतिपादित सिद्धान्त समेतको त्रुटि विद्यमान रहेको हुँदा प्रस्तुत मुद्दा न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ११ उपदफा (१) को खण्ड (ख) अनुसार पुनरावलोकन गरी हेर्ने निस्सा प्रदान गरिएको छ भन्ने समेत व्यहोराको यस अदालतको मिति २०७०।४।७ को आदेश ।

प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावलोकन गरी हेर्ने निस्सा प्रदान भएकोले पुनरावलोकन दायरीमा दर्ता गरी नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने समेत व्यहोराको यस अदालतको मिति २०७०।५।१० को आदेश ।

नियम बमोजिम दैनिक मुद्दा पेशी सूचीमा चढी पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदक प्रतिवादीको तर्फबाट उपस्थित विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ता श्री हरिहर दाहालले वादी र प्रतिवादीहरूका बाजे अनकमान श्रेष्ठका ५ भाई छोराहरू मध्ये जेठो छोराको मृत्यु भई ४ भाई छोराहरू जीवित थिए । माहिलो छोरा केदारमान, साहिलो द्वारिकामान, काहिलो रामेश्वरमान र कान्छो महेश्वरमान श्रेष्ठ हुन । उनीहरूको जीवनकालमा नै केदारमान, रामेश्वरमान र महेश्वरमान छुट्टी अलग व्यवहार गरेको कुरालाई वादीहरूले स्वीकार गरेका छन । त्यसैगरी महेश्वरमानको मृत्यु पश्चात महेश्वरमानका छोरा वादीहरू दिपकुमार, राजु, त्रिलोचन, संजिव कुमार र काजिमान श्रेष्ठ बीच २०५३।१०।२८ मा र रामेश्वरमानका छोराहरू बीच मिति २०६२।३।३० मा नै अंश बण्डा नै सकेको देखिन्छ । यसरी वादीहरू बीचमा नै अंशबण्डा भै सकेपछि बाजे अनकमानको पुख्यौली सम्पत्ति बण्डा हुन बाँकी छ भनेर भन्न मिल्दैन ।

मुलुकी ऐन अंश बण्डाको महलको ३० नं. ले बण्डापत्र खडा गरी वा नगरी घरसारमै नरम करम मिलाई अंशबण्डा गरी छुट्टि आफ्नो आफ्नो भाग अंश लिई त्यस्तो सम्पत्ति दाखिल खारेज गरेपछि छुट्टा छुट्टै भोग गरेको मानिने व्यवस्था गरेको छ । व्यवहार प्रमाणबाट वादी र प्रतिवादीका बुवाहरू बीच अनकमानको पुख्यौली सम्पत्ति बण्डा भै सकेको कुरा स्थापित भै सकेको छ । विवादित कि.नं. ६४ र १२९ का जग्गा अनकमानको नामबाट प्रतिवादीहरूका पिता पति द्वारिकामानको नाममा नामसारी भएको भन्ने आधारमा

मात्र त्यो बण्डायोग्य सम्पत्ति मानिने होइन । अ.बं. १३९ नं. बमोजिम बुझिएका यादव श्रेष्ठ समेतले अंशबण्डा नभएको भनेको भएता पनि वादी र प्रतिवादीहरूले आफ्नो-आफ्नो सम्पत्ति स्वतन्त्र रूपमा विक्री व्यवहार गरेको समेत देखिएबाट वादी र प्रतिवादीहरूका बुवाहरू बीच अंश बण्डा भएको देखिने हुँदा बण्डा लाग्ने गरी ठहर गरेको पुनरावेदन अदालत धनकुटाको फैसला सदर गरेको यस अदालतको संयुक्त इजलासको मिति २०६८।१२।१ को फैसला मुलुकी ऐन अ.बं. ३० नं. र प्रतिपादित सिद्धान्त समेतको विपरीत हुँदा सो फैसला बदर गरी शुरू धनकुटा जिल्ला अदालतको फैसला सदर गरी पाउँ भन्ने समेत व्यहोराले बहस प्रस्तुत गर्नु भयो ।

वादी विपक्षीहरूको तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ताहरू श्री शेरबहादुर के.सी., श्री योगेन्द्रबहादुर अधिकारी, श्री नरबहादुर योगी र श्री ऋतुवर्ण बाँनियाले पिता पुर्खाको पैतृक सम्पत्ति बण्डा लिन पाउने नैसर्गिक अधिकारमा बञ्चित गर्न मिल्दैन । वादीहरूका हजुरबुवाको नाममा दर्ता कायम रहेको सम्पत्ति प्रतिवादीहरूका पति पिताले आफ्नो नाममा नामसारी गर्दा प्रकाशित गरेको ३५ दिने सूचनामा दावी विरोध नगरेको भन्ने आधारले अंश हक जाँदैन । मुलुकी ऐन अंशबण्डाको महलको ३० नं. को मनसाय पनि त्यो होइन । साविक एकासगोलका अंशियार रामेश्वरमान श्रेष्ठका छोराहरूले अ.बं. १३९ नं. बमोजिम गरेको बयानमा अंशबण्डा नभएको भनी बयान गरेको देखिन्छ । अंश नलिई आफ्नो-आफ्नो व्यवहार गरी अलग बसेको अवस्थामा मूल पुरुषको नामको सम्पत्तिमा वादीहरूको हक लाग्दैन भन्न मिल्दैन । कानून बमोजिम बण्डा भै सकेको भन्ने कुरा प्रतिवादीहरूले देखाउन सकेको अवस्था छैन । अंशबण्डा हुन बाँकी छ भने जति पुस्ता तल भएपनि अंश बण्डा हुन्छ । अंशबण्डा गर्न समान पुस्ता नै चाहिन्छ भन्ने नहुँदा यस अदालतले निस्सा प्रदान गर्दा लिएका आधारहरू मिलेको छैन । तसर्थ पुनरावेदन अदालत धनकुटाले अंश लाग्ने गरी गरेको फैसला सदर गरेको यस अदालतको संयुक्त इजलासको फैसला सदर हुनु पर्दछ भन्ने समेत व्यहोराको बहस गर्नु भयो । साथै वादी प्रतिवादी दुवै तर्फबाट पेश भएको बहसनोट समेतको अध्ययन गरियो ।

उल्लिखित बहस समेत सुनी शुरू जिल्ला अदालतको फैसला उल्टी गरी पुनरावेदन अदालत धनकुटाबाट भएको फैसला सदर गरेको यस अदालतको मिति २०६८।१२।१ को फैसला मिलेको छ, छैन भन्ने विषयमा निर्णय दिनु पर्ने देखियो ।

आज निर्णय सुनाउने तारिख तोकिएको प्रस्तुत मुद्दाको निर्णयतर्फ विचार गर्दा वादीहरूले आफ्ना बुवाहरूको समेत अंश भाग लाग्ने जग्गा प्रतिवादीहरूको पति पिता द्वारिकामान श्रेष्ठको जिम्मामा रहेकोमा पछि अंश नदिएको हुँदा द्वारिकामान जिम्मामा रहेको जग्गाबाट हामी वादीहरूलाई २ भाग अंश लगाई पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको धनकुटा जिल्ला अदालतमा फिरादपत्र दिएको देखिन्छ । प्रतिवादीहरूले हामीहरूले वादीहरूलाई अंश दिनुपर्ने होइन । वादीहरूका बुवाहरूले बाजेको सम्पत्तिबाट अंश नलिएको भए उसै बखत दावी गर्नु पर्नेमा दावी गर्न सक्नु भएको छैन । फिरादपत्रमा नै केदारमान श्रेष्ठ १९९६ सालमा, रामेश्वरमान २०१२ सालमा र महेश्वरमान २०२० सालमा छुट्टी भिन्न भएको तथ्य उल्लेख भएको छ । बाजे अनकमानको पैतृक सम्पत्ति बुवाहरूको पुस्तामा चारै जनालाई अंश भाग भै सकेको हुँदा अंश दिनु पर्ने होइन भन्ने व्यहोराको प्रतिउत्तर भएको प्रस्तुत मुद्दामा धनकुटा जिल्ला अदालतले वादी दावी नपुग्ने ठहराई गरेको फैसला उपर वादीहरूको तर्फबाट पेश भएको पुनरावेदनमा पुनरावेदन अदालत धनकुटाले शुरू जिल्ला अदालतको फैसला उल्टी गरी वादी दावी पुग्ने ठहर्‍याई फैसला गरेको देखिन्छ । सो फैसलाउपर परेको पुनरावेदनमा यस अदालतको संयुक्त इजलासबाट मिति २०६८।१२।१ मा पुनरावेदन अदालत धनकुटाको फैसला सदर गरे उपर प्रतिवादीहरूले मुद्दा पुनरावलोकन गरी हेर्न निस्सा प्रदान गरी पाउँ भनी यस अदालतमा निवेदन गरेकोमा यस अदालतबाट प्रस्तुत मुद्दामा न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ११ को उपदफा (१) को खण्ड (ख) बमोजिम पुनरावलोकन गर्ने निस्सा प्रदान भई पुनरावेदनको रूपमा दर्ता भई निर्णयार्थ यस इजलाससमक्ष पेश हुन आएको देखिन्छ ।

प्रस्तुत विवादमा प्रतिवादीका पति पिता द्वारिकामान श्रेष्ठको नाममा रहेको विवादित कि.न. ६४ र १२९ का जग्गा तथा कि.न. ६४ मा भएका घरहरू बण्डा लाग्ने हो होईन भन्ने प्रश्न निर्णायक रूपमा उपस्थित भएको देखिन्छ । सो निरूपण गर्ने क्रममा मुलुकी ऐन अंशबण्डाको ३० नं. मा भएको कानूनी व्यवस्थाको प्रश्न सन्निहित रहेको देखिँदा मुलुकी ऐनको उक्त कानूनी व्यवस्था हेर्नु पर्ने देखियो ।

॥ ३०॥ नं “अंशबण्डा गर्दा साक्षी राखी कानून बमोजिम बण्डापत्रको कागज खडा गरी लिने दिनेको र साक्षीको समेत सहिछाप गरी रजिष्ट्रेसन गर्नु पर्नेमा सो गरी राख्नुपर्छ । सो बमोजिम नभएको बण्डा सदर हुदैन । तर यो ऐन प्रारम्भ हुँदा सम्ममा बण्डापत्र खडा

गरी वा नगरी घरसारमा नरम गरम मिलाई अचल अंशबण्डा गरी छुट्टिई आफ्नो-आफ्नो हिसाव भाग शान्ति बमोजिम लिई पाई दाखेल खारेज समेत गराई सकेको वा बण्डा बमोजिम आफ्नो आफ्नो भागको अचल छुट्टाछुट्टै भोग विक्री व्यवहार गरेकोमा व्यवहार प्रमाणबाट बण्डा भै सकेको ठहरेमा पछि बण्डापत्र रजिष्ट्रेसन भएको छैन वा बण्डा घटीबढी असल कमसल भयो भन्न पाउँदैन । रजिष्ट्रेसन नभएपनि बण्डा भएको सदर हुन्छ । पाउने अंश भन्दा घटी अंश जिउनी लिएकोमा र अंश छोडपत्र गरेकोमा भने रजिष्ट्रेसन भएको हुनुपर्छ ।” भन्ने कानूनी व्यवस्था भएको देखिन्छ ।

उक्त मुलुकी ऐन अ.बं ३० नं ले दुई वा दुई भन्दा बढी अंशियारहरूबीचमा अंशबण्डा भएको छ वा छैन भन्ने विवादित तथ्यको निर्णय गर्न एउटा निश्चित मापदण्ड निर्धारण गरेको छ । मिसिलमा उल्लेख भएका तथ्य र वस्तुस्थितिको मूल्याङ्कनबाट मात्र विवादको निरूपण हुन्छ । अंशियार बीच वण्डापत्रको माध्यमबाट वा व्यवहार प्रमाणबाट अलग भै बस्ने प्रचलन रही आएको देखिन्छ । उल्लेखित जुनसुकै माध्यमबाट होस भिन्न भै भिन्न व्यवहार गरी भिन्न भएको पुष्टि हुने आधार देखिएमा अंशियार बीचको वण्डामा विवाद नउठोस भन्नका लागि कानूनमा रजिष्ट्रेसन नभए पनि बण्डा भएको सदर हुने व्यवस्था समावेश गरेको देखिन्छ ।

मूल पूर्वा अनकमान श्रेष्ठका ५ भाई छोराहरू मध्ये जेठा छोराको सानैमा मृत्यु भई चार भाई छोराहरू क्रमशः माहिलो केदारमान, साहिलो द्वारिकामान, काहिलो रामेश्वरमान र कान्छो महेश्वरमान जीवीत रही चार अंशियार भएको तथ्यमा विवाद देखिएको छैन । मूल पूर्वा अनकमानका चार भाई छोराहरूमध्ये साहिलो द्वारिकामान श्रेष्ठको श्रीमती र छोराहरूलाई प्रतिवादी बनाई माहिलो केदारमान श्रेष्ठ तथा कान्छो महेश्वरमान श्रेष्ठका छोराहरू वादी भई पैतृक सम्पत्तिमा अंश बण्डा नभएको भनी विवादको उठान गरी प्रस्तुत मुद्दा दायर भएको पाइयो । मुद्दामा काहिलो रामेश्वरमान श्रेष्ठका सन्तानहरू समावेश नभएकोमा अ.व. १३९ नं. बमोजिम बुझी शुरू धनकुटा जिल्ला अदालतमा रामेश्वरमानका छोराहरू विशालकुमार श्रेष्ठ, मञ्जिलकुमार श्रेष्ठ र यादव श्रेष्ठले वादी दावीका जग्गाहरू सगोलका हुन । हामीहरू पनि अंशियार हौं भनी वादी दावीलाई समर्थन गरी बयान गरेको देखिन्छ ।

वादी पक्षका बुवा पुस्ताका केदारमान १९९६ सालतिर, रामेश्वरमान २०१२ सालतिर र महेश्वरमान २०२० सालतिर भिन्न नै तराईको भापा जिल्लामा बसोबास गरी मानो छुट्टिई आफ्नो-आफ्नो व्यवहार गर्दै आएको कुरा फिरादपत्रबाट देखिन्छ । समयको अन्तराललाई हेर्ने हो भने वादी पक्षका बुवाहरू १९९६ साल देखि २०२० सालसम्म भिन्न बसी आएकोमा वादी पक्षले फिराद गर्दाको अवधि धेरै लामो अवधि हो । लामो समयदेखि तराईको भापा जिल्लामा बसोबास गरी आफ्नो-आफ्नो व्यवहार गरी सम्पत्ति भोग चलन, विक्री व्यवहार गरी आएको देखिएबाट वादीका बुवाहरू बीच मूल पुर्खा अनकमानको मृत्यु हुनु पूर्व नै पैतृक सम्पत्ति बण्डा भएको र अंश बण्डाको ३० नं को प्रयोजनको लागि व्यवहार प्रमाणबाट अलग भिन्न भएको तथ्यलाई पुष्टि नै गरेको अवस्था छ ।

प्रतिवादीहरूले पेश गरेको तायदाती फाँटवारी हेर्दा प्रतिवादी पुनरावेदकहरूको नाममा विभिन्न कित्ता जग्गाहरू रहेको देखिन्छ । ती मध्ये विवादित कि.न. ६४ र १२९ जग्गाहरू मूल पुर्खा अनकमानको मृत्यु पश्चात द्वारिकामान श्रेष्ठले उक्त जग्गाहरू मिति २०४०।३।८ मा नामसारी गरी प्राप्त गरेको देखिन्छ । त्यसरी मूल पूरूषको नामबाट सगोलमा रहेका अर्का कुनै भाइको नाममा नामसारी भएको देखिँदैमा नामसारी भई आएका जग्गा अंश लाग्ने जग्गा हो भनी न्यायिक धारणा बनाउन मिल्दैन । उल्लिखित सम्पत्तिमा वादीहरूको पनि अंश हक लाग्ने भए नामसारीको प्रक्रियामा कानूनको रीत पुर्‍याई दावी गर्न जानु पर्ने कानूनी दायित्व वादी तथा वादी पक्षका बुवा पुस्ताको नै हो । नामसारीको लागि प्रकाशित सूचनामा वादीका बुवाहरू र अ.बं १३९ नं बमोजिम बुझिएका विशालकुमार श्रेष्ठ समेतका बुवा हक दावी गर्न नगए पछि करीव पाँच वर्षको अन्तरालमा उक्त जग्गा प्रतिवादीका पति पिताका नाममा नामसारी भएको देखिन्छ । यसरी वादीका पिताले नामसारीको दावी नगर्नु र यी वादीहरूले पनि प्रतिवाद नगर्नुबाट समेत विवादित जग्गा वादीहरूको अंश हक लाग्ने रहेछ भन्न मिल्ने देखिएन ।

प्रस्तुत मुद्दामा बाजे अनकमान श्रेष्ठको नामदर्ताको जग्गा प्रतिवादीहरूको पिता पति द्वारिकामानको नाममा नामसारी भएको जग्गा मात्र अंशबण्डा हुनुपर्ने जिकिर प्रस्तुत हुन आएको छ । विवादित जग्गा बण्डा हुन बाँकी रहेको भए समान पुस्ताका केदारमान, रामेश्वरमान र महेश्वरमान श्रेष्ठ आफू जीवित हुँदा अंश माग गर्न सक्नु पर्नेमा सो गर्न सकेको देखिँदैन । वादीहरूका बुवाहरू र प्रतिवादीका पति पिता समेतको २०४० देखि

२०४९ सालको अवधि भित्र मृत्यु भैसकेको देखिन्छ । केदारमान र महेश्वरमानले आफू जिवीत हुँदा बुवाको पैतृक सम्पत्ति लिन बाँकी छ भनी दावी गर्न नसकेकोमा हाल निजका छोराहरू अंशबण्डा हुन बाँकी छ भनी अंश मुद्दा लिएर अदालत आएको देखिन्छ । वादीहरूका बाजे अनकमानको जीवनकालमा कति सम्पत्ति थियो वा यही विवादित जग्गा मात्र थियो भन्ने कुरा फिरादपत्रमा प्रष्ट छैन । वादीहरूलाई पैतृक सम्पत्ति के कति हो भन्ने सम्बन्धमा पुनरावेदन अदालत धनकुटाको आदेशले खुलाउन लगाउदा पनि कि.नं. ६४ र १२९ का जग्गामात्र बण्डा हुनु पर्ने हो भनी खुलाएको देखिन्छ । वादीका बुवाहरू अंश लिई छुट्टी भिन्न भएको देखिने लिखत प्रमाण मिसिल सामेल रहेको नदेखिएता पनि वादीका बुवा केदारमान वि.सं. १९९६ सालदेखि र महेश्वरमान वि.सं. २०२० सालदेखि नै फरक-फरक ठाउँमा बसोबास गरी अलग-अलग व्यवहार गर्दै महेश्वरमान श्रेष्ठका छोराहरू मिति २०५३।१०।२८ मा र रामेश्वरमानका छोराहरू मिति २०६२।३।३० मा रीतपूर्वक बण्डा गरी भिन्न बसेको मिसिल संलग्न अंशबण्डा लिखतको प्रतिलिपिबाट देखिन्छ । उक्त बण्डापत्रमा बाजे अनकमानको नामको पुख्यौली सम्पत्ति बण्डा गर्न वाकी छ भने काही कतै उल्लेख भएको देखिदैन । यस्तो अवस्थामा केदारमान, महेश्वरमान समेतका दाजु भाईहरू बीच व्यवहार प्रमाणबाट पहिले नै अंशबण्डा भएको भन्ने प्रष्ट हुन आयो ।

व्यवहार प्रमाणबाट बण्डा भएको कुरा अलग-अलग बासस्थान, आपसी कारोबार र आपसी फरक-फरक व्यवहार जस्ता तत्वमध्ये कुनै एक वा सो भन्दा बढी अवस्थाको विद्यमानताको पुष्टि भएमा पनि बण्डा भएको मानिने र यसले अंश बण्डाको ३० नं. को आवश्यकता पूरा गर्दछ भन्ने सम्बन्धमा यस अदालतबाट पुनरावेदक पुष्करप्रसाद वाग्ले विरुद्ध राधादेवी वाग्ले उपाध्याय (नेकाप, २०६६, पौष, निर्णय नं ८२२७, पृष्ठ १५२५) समेत भएको मुद्दामा प्रतिपादित सिद्धान्तबाट पनि समर्थित हुन आएको छ ।

यस्तै अंश बण्डाको ३० नं. को कानूनी व्यवस्थाको व्याख्या भई “अन्य तथ्यहरूबाट वादी प्रतिवादी भिन्न भई बसेको प्रमाणित भई रहेको अवस्था भएमा वादीले अंश नपाउने भनी यस अदालतको पूर्ण इजलासबाट भीमराज गिरी विरुद्ध मु.स. गर्ने मैया गिरी भएको (ने.का.प. २०५६, चैत्र, निर्णय नं. ६८२४, पृष्ठ ८५५) मुद्दामा सिद्धान्त प्रतिपादन भएको देखिएबाट पनि वादी दावी समर्थित हुन सक्ने देखिएन ।

अतः माथि विवेचित आधार, कारण र प्रतिपादित सिद्धान्त समेतको आधारमा पुनरावेदन अदालत धनकुटाले वादी दावी पुग्ने ठहर्‍याई गरेको फैसला सदर गरेको यस अदालतको मिति २०६८।१।२।१ को फैसला मिलेको नदेखिँदा उल्टी भई शुरू धनकुटा जिल्ला अदालतले वादी दावी नपुग्ने ठहर्‍याई गरेको फैसला मिलेको देखिँदा शुरू धनकुटा जिल्ला अदालतको फैसला सदर हुने ठहर्‍छ । अरूमा तपसील बमोजिम गर्नु ।

तपसील

यसमा कि.नं. ६४ र १२९ का जग्गा तथा कि.नं. ६४ मा बनेको दुई वटा घरबाट वादीहरूले ४ भागको २ भाग अंश पाउने ठहर्‍याएको पुनरावेदन अदालत धनकुटाको मिति २०६६।१।२४ को फैसला र सो सदर गर्ने यस अदालतको मिति २०६८।१।२।१ को फैसला उल्टी भई शुरू धनकुटा जिल्ला अदालतको फैसला मनासिव ठहरी फैसला भएकोले पुनरावेदन अदालत धनकुटाको फैसलाको लगत बमोजिम केही गरी रहन परेन भनी शुरू धनकुटा जिल्ला अदालतमा लगत दिनु.....१

पुनरावेदन अदालतको फैसला सदर गरेको यस अदालतको संयुक्त इजलासको फैसला उल्टी भई वादी दावी पुग्न नसक्ने ठहरेकाले प्रतिवादीहरूले कोर्ट फी वापत यस अदालतमा र.नं १०७२, मिति २०६६।१।२३ बाट राखेको धरौटी रकम रू ८,६९३/- र थप कोर्ट फी रू २०४१/- राखेको देखिँदा सो धरौटी रकम र थप कोर्ट फी राखेको रकम फिर्ता पाऊँ भनी ऐनका म्यादभित्र प्रतिवादीहरूको दरखास्त परे धरौट रकम फिर्ता दिनु भनी यस अदालतको लेखा शाखामा जानकारी दिई थप कोर्ट फीको हकमा वादी पक्षबाट प्रतिवादी पक्षलाई भराई दिनु भनी शुरू धनकुटा जिल्ला अदालतमा लेखी पठाउनु.....२

प्रस्तुत मुद्दाको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाई दिनु.....३

उक्त रायमा सहमत छौ ।

प्रधान न्यायाधीश

न्यायाधीश

न्यायाधीश

इजलास अधिकृत : भीमबहादुर निरौला

कम्प्युटर सेटिङ : विकेश गुरागाई

इति सम्बत २०७१ साल भाद्र महिना ५ गते रोज ५ शुभम्